

Розділ I

На початку великих випробувань

ОУН від вересневої кампанії до німецько-радянської війни (1939—1941). Повстання літа 1941 р. і проголошення державності. Перші повстанські «армії»

Від самого 1648 р., від часу, коли по довгій перерві нація знову виступила активним учасником в європейській політиці, не переходила Україна кризи, поважнішої від теперішньої.

*Дмитро Донцов,
«Підстави нашої політики»*

Перед бурею

*Велике здається нам великим
тільки тому, що ми на колінах.*

Джеймс Конноллі

Передостанній рік Першої світової війни приніс Російській імперії несподівано успішну демократичну Лютневу революцію, яка сколихнула все суспільство гігантської країни, змела з політичного Олімпу монаршу родину, а разом із нею й існуючий державний лад. Численні нації імперії Романових раптово отримали нові можливості для власного культурного, політичного та соціально-економічного розвитку. Українці, подібно до своїх сусідів по колишній «тюрмі народів», почали боротьбу за створення власної автономії й переформатування Росії у федерацію. Ця боротьба рано чи пізно мала б завершитися федералізацією або конфедералізацією Росії з майбутнім її поступовим розпадом на низку незалежних держав, якби в російській столиці не відбулася друга за 1917 рік більшовицька «революція», яка поклала край природному розвитку подій на просторах зруйнованого царизму.

Більшовики принесли в центральноросійські губернії хаос, небачений досі терор і громадянську війну. Українські політичні лідери, об'єднані на той час у межах Центральної ради, намагалися відгородитися від нелегітимного, ніким не вповноваженого більшовицького уряду Росії, що ніс війну, внутрішні конфлікти й господарську руїну. Так з'явилася на світ Українська Народна Республіка (УНР), творці якої декларували її єдність

із майбутньою демократичною (небільшовицькою) Російською Федерацією. Однак військова інтервенція більшовиків та інспірація радянським урядом внутрішньогромадянського політичного конфлікту в Україні змусила діячів Української центральної ради відмовитися від ідеї федералізму й перейти на більш прагматичні позиції самостійництва.

Подальша боротьба з Радянською та «білою» Росією, втручання в українські справи європейських держав, війна з відродженою Польщею, внутрішні соціально-політичні конфлікти, незрілість суспільних еліт призвели до падіння української державності. 6 грудня 1919 р. війська отримали наказ припинити фронтову війну й переходити до партизанських форм боротьби. У відчаї, шукаючи підтримки, тодішній лідер Української Народної Республіки Симон Петлюра укладає принизливий договір із Польщею, який дає змогу в 1920 р. спільно з поляками відновити антибільшовицький фронт. Однак нові союзники приносять більше розчарування, ніж оптимізму. Чергова війна завершується невдачею. Зраджена польськими колегами наприкінці 1920 р. нечисленна українська армія марно намагається самотужки розгорнути антибільшовицький фронт і знову змушена під натиском могутнього противника відступити на територію Польщі й Румунії. Восени 1921 р. залишки українських військ, зібрані під командуванням генерал-хорунжого Юрія Тютюнника, здійснюють сміливий і відчайдушний рейд на Київ, щоб підняти всеукраїнське повстання й визволити уярмлену більшовиками батьківщину. Рейдові війська отримують назву Українська повстанська армія, аббревіатура УПА вперше з'являється на горизонтах української історії. Але листопадова операція зазнає чергової поразки і ставить крапку в перших самостійницьких змаганнях українців ХХ століття.

Невдале завершення боротьби за державну незалежність у 1917—1921 рр. мало, без перебільшення, катастрофічні наслідки.

Визвольні змагання не вирішили проблеми ні самостійності, ні соборності українських земель, ні встановлення справедливого устрою. Українські етнічні території в міжвоєнній Європі розділені між чотирма державами, де українці зазнали принципово різного життєвого досвіду: Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), Польща, Чехословаччина й Румунія. Найбільш моторошним цей досвід був у Радянській Україні — спустошливий голод початку 1920-х змінився поверховою «українізацією» та «коренізацією», яка, виявивши прихований могутній культурний і державотворчий потенціал українського народу, тим самим підписала «смертний вирок» українському селянству й інтелігенції. За умов геноцидного голоду, тотального контролю, масових депортацій, фізичного знищення митців та управлінців будь-який серйозний опір системі не міг бути тривалим. Радянська Україна до кінця 1930-х рр. була цілковито стероризована, деморалізована й фізично не здатна вести масштабну боротьбу за свої національні й політичні права. Тому не дивно, що діяльність українських організацій, які ставили собі за ціль боротьбу за здобуття державної незалежності, сконцентрувалася за кордонами СРСР, на територіях, контрольованих Варшавою, Прагою і Бухарестом, а також в еміграційних осередках поза межами українських етнічних земель.

Програна боротьба за незалежність деморалізувала український еміграційний політикум, остаточно розколола його й зробила фактично нездатним виконати основне завдання — очолити найбільш активні та здорові суспільні сили в боротьбі за національні інтереси. Свідками непродуктивної «грязної» політиків стали десятки тисяч українських військових, які в 1920—1921 рр. опинилися в таборах для інтернованих на території Польщі, Чехословаччини, Румунії. В їхньому середовищі зароджується ідея створення «підпільної армії» — Військової організації¹, до складу якої входили б українські солдати та члени

¹ Із 1924 р. — Українська військова організація (УВО).

Група офіцерів Дієвої армії Української Народної Республіки

управи, які вийшли з таборів та перебували у стані «повної бойової готовності». Головне завдання — нелегальними збройними методами продовжувати боротьбу за самостійність аж поки в Європі складуться передумови нової масштабної війни, яка дасть шанс українцям звільнитися від іноземного панування.

У перші роки після поразки визвольних змагань емігрантські кола тішили себе ілюзією, що демократичний Захід не дозволить довго існувати варварському більшовизму й урешті-решт його армії знищать нелюдський режим у СРСР, а це допоможе підконтрольним Москві регіонам звільнитися. Однак усі аргументи українських (і не тільки) політемігрантів розбивалися об стіну нерозуміння західних європейців, які не бачили потреби жертвувати своїми солдатами і прихильністю виборців заради звільнення від більшовицького терору якихось далеких народів Східної Європи. За таких умов бойові методи й саботаж, який застосовувала Військова організація, не могли завершитися перемогою, а утримування в належній бойовій готовності колишніх військових українських армій, за умов «стабілізації» життя

в міжвоєнній Європі, стало справою цілком нереальною. Лідер УВО полковник Євген Коновалець змушений був думати про розгортання широкого, базованого на цілковито новій ідеологічній основі політичного руху, який готуватиме націю до реалізації основного завдання — здобуття й побудови власної держави.

Подібно до військових емігрантів, нової ідеології шукала молодь, що мешкала на захід від радянських кордонів. Перед мислячими молодими людьми, які в дитячому або підлітковому віці пережили піднесення та занепад української державності, поставало питання: чому українці, на відміну від чехів, поляків, литовців, фінів, естонців та інших народів, не змогли утвердити державної незалежності? Найбільш просту й радикальну (а тому імпонуючу юним) відповідь було знайдено у книгах емігранта зі Східної України, редактора львівського «Літературно-наукового вісника» Дмитра Донцова. Його праця «Націоналізм», опублікована 1926 р., справила в середовищі української гімназійної та університетської молоді ефект бомби, що вибухнула.

Епіграфом до твору стали слова німецького філософа Йоганна Фіхте: «Лише повне перетворення, лише початок цілком нового духу може нам допомогти». Донцов поставив собі за мету повністю перевиховати українське суспільство, змусити його відректися від раніше прийнятих за істину політичних постулатів. Він піддав убивчій критиці «універсальні» постулати «загального добра», «соціалізму» й «космополітизму», у які вірили провідні українські політичні сили XIX — початку XX століття. Цим занепадницьким ідеям Д. Донцов протиставив «закон боротьби», «закон вічного суперництва націй» як «одинокий закон життя». Українською нацією мало рухати не прагнення випросити в когось свободи, а прагнення реалізувати свою власну волю до життя й волю до влади: «На цій волі (не на розумі), на догмі, аксіомі (не на доведеній правді), на самостійнім, не на деривативнім постулаті, на бездоказовім пориві (а не на правилі,

що шукає оправдання деінде), мусить бути збудована наша національна ідея, коли ми хочемо утриматися на поверхні жорстокого життя. Бо воля нації до життя є підставою всякого, опертого на ній свідомого стремління, всякої ідеї».

Творче насильство, ірраціоналізм, догматизм, антиінтелектуалізм, дівість, які оспівав Д. Донцов, приваблювали широкі кола молоді, що спрагло вивчала його твори як основи нової національної «релігії». Надзвичайно влучно їхній душевний стан описав поет Олександр Олесь:

Дмитро Донцов, ідеолог українського націоналізму

«Що стіни-мури? Розвалить!
Що скелі-гори їм?! Розперти!
Перемогти або умерти, —
Однаково: прекрасна мить!»

Серед радикально налаштованої молоді з'являються націоналістичні групи й об'єднання, на які прискіпливу увагу звертає лідер УВО Є. Коновалець. Упродовж 1927—1928 рр. він готує об'єднання молодіжних націоналістичних організацій під патронатом УВО. Із 28 січня до 3 лютого 1929 р. у Відні на I Великий збір Організації українських націоналістів прибули представники згаданих вище молодіжних націоналістичних груп і УВО, загалом 30 делегатів і гостей. Збір прийняв програмні й статутні документи, що проголошували утворення ОУН, а також обрав керівний центр Організації — Провід українських націоналістів (ПУН) на чолі з Євгеном Коновальцем.

*«Зродились ми великої години...».
Конгрес українських націоналістів, 1929 р.*

Новостворена ОУН принципово відрізнялася від існуючих у міжвоєнній Польщі українських політичних партій та організацій. Вона відкинула будь-яку співпрацю з урядом і взагалі легальну діяльність, натомість розбудовувала свої структури в підпіллі. Націоналісти не вдавалися в деталі того, якою має бути майбутня українська держава, а головний наголос робили на вихованні нової людини, нового українця — здатного боротися й жертвувати заради самостійної і соборної України. Значною мірою ОУН нагадувала сербські та македонські революційні організації, які існували ще до Першої світової війни.

Таємна присяга, таємні «обряди», власна морально-етична платформа. Від ОУН із її утаємниченістю віяло певною релігійною містикою: власні «10 заповідей українського націоналіста», «12 прикмет націоналіста», «44 правила життя українського націоналіста», що мов магніт притягувала широкі кола молоді. На всі складні запитання, які ставило перед молодого людиною

життя, націоналізм давав одну дуже просту й водночас сповнену глибокого змісту відповідь: щоб чогось досягнути, потрібно дисциплінувати себе, жертвувати собою заради мети й боротися, тільки борець може сягнути висот, «сльозами» не здобувають світу.

Український націоналізм вичавив із західноукраїнської молоді 1920—1930-х рр. притаманне українцям «самобичування», «проливання сліз над своєю гіркою недолею» та надмірну «м'якість». Він пропагував культ дії (чину), культ сили (духовно-моральної та фізичної), культ смерті заради вищих ідеалів, культ героїв. Згадуючи роки становлення націоналістичного руху, відомий у майбутньому оунівець Ярослав Гайвас писав: «Ми, мабуть, нічого не прагнули так гостро, так боляче, як змін. Змін у цілому нашому житті. Великого зрушення, що розтерло б і кинуло в небуття всі ті дрібні, надокучливі й такі понижуючі нас, як людей, справи й клопоти. Великого переламу, що геть розніс би ті всі менші й більші несправедливості, брутальну нелюдність, що їх принесли або породжували чужа для нас влада та підбехкувана нею чужа панівна суспільність. Не багато гіршого може бути в житті людини — беручи до уваги сяке-таке життя у відносно нормальних умовах — як постійне її понижування, зневага її національної спільноти, громади, найбільше з боку тих урядовців, поліцаїв, поштарів, дорожників і всіх тих вищих, нижчих і найнижчих чинів, що їх вона зустрічала кожного дня».

Життя в умовах постійного приниження і наявність нової зрозумілої та динамічної ідеології зробило революцію у свідомості. Захоплені новими величними ідеями, молоді люди активно включаються у вир боротьби, ОУН проникає в усі українські структури регіону — у кооперативи і «Просвіти», спортивні товариства і школи. Кожне село, кожен клас в українській школі чи гімназії охоплений впливом націоналізму. Тогочасні польські політичні оглядачі констатували: «Таємнича ОУН — Організація українських націоналістів — є нині сильнішою від усіх українських легальних політичних партій разом узятих. Вона

*Група членів ОУН, серед них —
В. Білас, Д. Данилишин,
1930-і рр.*

панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює зі страшним темпом, щоб утягнути маси в круговорот революції... Сьогодні цілком зрозуміло, що час працює проти нас. Кожен староста в Малопольщі [тобто в Галичині — І. П.] і навіть на Волині може перерахувати низку сіл, що ще недавно були зовсім пасивні, а сьогодні стали спрагли боротьби, заангажовані проти-державною акцією. А це означає, що противник зріс у силі, а польська держава втратила».

Невпинне «розбурхування» українського суспільства оунівці проводили в межах створе-

ної їхніми ідеологами теорії «перманентної революції», яка не дозволяла залишати в стані спокою жодної людини, жодної місцевості: «Хто хоче спокою, згоди, миру, нехай відречеться віри батьків і переселяється на етнічні польські землі. Ми, революціонери, маємо відвагу заявити, що не дамо нашому народові згинати. Ми не можемо допустити того, щоби народ, коли надійде відповідний момент остаточної розправи з ворогом, був не підготований до боротьби. Так вже було! Так було в роках 1918—1920, і тому ми не дамо на етнічних українських землях запанувати спокою. Бо спокій це для нас неволя. Якщо ми програли одну визвольну війну — приготуємо другу; якщо програємо другу — може, виграємо третю... В кінці-кінців мусимо виграти».

Особливо активною у міжвоєнний період діяльність ОУН була в 1933—1934 рр., коли виконавчі структури Організації в Західній Україні (т. зв. Крайову езекутиву ОУН (КЕ ОУН) на

Західноукраїнських землях (ЗУЗ)) очолював молодий, амбітний, енергійний і безкомпромісний львівський студент Степан Бандера. Він став організатором і натхненником найбільш масових акцій ОУН — «шкільної» (відмова українських школярів навчатися польською мовою, знищення в школах державних символів Польщі та портретів польських діячів) й «антимонопольної» (бойкот алкогольних і тютюнових виробів — продуктів державної монополії в Польщі), до яких було залучено тисячі українських школярів і молоді. За керівництва Бандери ОУН розгорнула кампанію створення символічних могил-курганів на честь загиблих українських героїв. У кожному селі молоді люди насипали могили Січовим стрільцям, воякам Армії УНР і ЗУНР, козакам. Ушанування героїв перетворювалося на національні демонстрації з палкими промовами, спільними присягами, співами національних гімнів і пісень. На культі полеглих воїнів виховувалися нові покоління борців. Польська поліція і шовіністично налаштована польська молодь намагалися руйнувати українські пантеони. Це призводило до постійних бійок, сутичок і протистояння. Нове покоління українців виростало в атмосфері щоденної жорстокої боротьби з окупаційною владою.

У роки, коли С. Бандера очолював крайові¹ структури ОУН, відбулися два найважливіші й найгучніші терористичні акти націоналістів: 22 жовтня 1933 р. 19-річний Микола Лемик застрелив у Львові співробітника радянського консульства О. Майлова. Після замаху юнак здався польській поліції і на суді заявив: він виконував присуд ОУН, яка таким чином хотіла помститися більшовицькій Росії за окупацію українських земель і привернути увагу світу до жахливого голоду-геноциду, що шалів на українських землях у СРСР. Через вісім місяців, 15 червня

¹ Мережа ОУН на українських етнічних територіях. На той час мова йшла про територію Західної України, що входила до складу Польщі.

1934 р., 21-річний оунівець Григорій Мацейко застрелив у Варшаві міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Атенатник вдало втік від поліції й за допомогою організаційних зв'язків виїхав до Південної Америки. Однак наступні масові арешти кинули на лаву підсудних практично всіх керівників ОУН у Західній Україні.

Несподівано молоді оунівці перетворили суд над собою на суд над польською окупацією України. Вони зуміли «розпропагувати» свої ідеї настільки, що навіть присутні в залі представники польської та зарубіжної преси пройнялися симпатією до українських націоналістів-революціонерів. Смертний вирок Бандера разом із товаришами зустрів націоналістичним вітанням: «Слава Україні!». Лідери КЕ перетворилися на легендарних героїв в очах українського суспільства. Розуміючи, що їхня смерть створить цілий «іконостас» нових мучеників за українську ідею, польський президент замінив страту на довічне ув'язнення, що дало змогу С. Бандері та його соратникам зберегти життя до моменту окупації та розвалу польської держави в 1939 р.

Процес над КЕ ОУН не тільки не знищив Організації на території Польщі, а й розширив її впливи. Українська молодь, захоплена поведінкою підсудних, намагалася їм наслідувати, бути такими ж відважними й незламними революціонерами. Відновлені ланки ОУН продовжують діяльність, але скеровують її насамперед у русло виховної роботи, що дає змогу чисельно ще більше розбудувати ОУН у 1935—1936 рр.

Новий сплеск активності спостерігаємо у 1937—1939 рр. Військовий референт Північно-західних українських земель (ПЗУЗ) В. Сидор видав у 1937 р. інструкцію з наказом формувати військові партизанські відділи. Перша група партизанів — «Вовки», — очолена В. Макаром, складалася з 32 бойовиків. Після того керівники ексекутиви північно-західних земель І. Скоп'юк і А. Закоштуй організували ще один бойовий відділ — «Поліське лозове козацтво». Протягом 1938 р. керівництво ОУН спрямовує

чималі кошти на закупівлю зброї та обладнання для підпільних лабораторій з виготовлення вибухівки, підготовки військових фахівців за кордоном і посилення терористичних акцій проти польської держави. Тільки від 15 вересня 1938 до 12 квітня 1939 р. оунівці організували 456 масових демонстрацій, здійснили 52 саботажі та 55 актів терору проти представників польської влади.

Польська поліція змушена визнати: позиції ОУН на Західній Україні настільки сильні, що «людина [мається на увазі польський чиновник чи поліцейський — І. П.] тут не певна свого життя ані години». Аби

читачеві було легше зрозуміти, якої безкомпромісності досягла боротьба ОУН із польським окупаційним режимом, процитуємо інформацію преси 1937 р. про десятигодинний бій з польською поліцією 20-річного оунівця Данила Пукала у Бережанському повіті. Після вдалого замаху на польського поліцейського Романа Каркошу юнак переховувався неподалік Бережан у будинку родини Назаревичів, де його все-таки знайшли. На пропозицію здатися, Пукало застрелив поліцейського Перхалу. Поліція оточила будинок: «Щоб викурити бандита із його криївки, старший постерунковий Прайснер із Тернополя, одягнений у куленепробивний жилет, зайшов до будинку і кинув гранату із сльозогінним газом. Пукало добре заховався під стріхою і засипав Прайснера градом куль. Один із пострілів був смертельний. Бандит був настільки зухвалим, що зіскочив із

*Євген Коновалець,
провідник ОУН*

горища і забрав у вбитого його службовий револьвер. З огляду на такий опір командир групи Дугелло і старший постерунковий Колодзей вдерлися до середини хати і кинули туди запалюючі гранати. Бандит прорвався до кухні, й тут його досягла куля командира Дугелли. Тяжко поранений у голову бандит був перенесений до лікарні в Бережанах, де того ж дня помер».

Подібні сутички стали доволі частими в кінці 1930-х рр. і, «розрекламовані» газетярами, одразу перетворювали націоналістів на живі легенди.

У другій половині 1930-х рр. Євген Коновалець зробив чергову спробу поширити діяльність українського визвольного руху на територію Радянської України. Активізація оунівців у східному напрямку серйозно занепокоїла більшовицькі спецслужби, і Кремль прийняв рішення ліквідувати Коновальця. В Україні створили фіктивну «антирадянську» організацію під патронатом Народного комісаріату внутрішніх справ (російською НКВД), через яку вийшли на закордонні структури ОУН. Для контактів із Проводом ОУН, під виглядом «зв'язкового» від антикомуністичного підпілля з України, в Європу прибув співробітник НКВД П. Судоплатов. Він справив позитивне враження на керівництво націоналістичного руху, тому в Москві вирішили саме з його допомогою вбити Коновальця. Під час чергової зустрічі з головою ПУН 23 травня 1938 р. у Роттердамі Судоплатов передав йому пакунок із вибухівкою, замаскований під коробку подарункових цукерок з України. О 12-й годині дня лідера ОУН розшматував надзвичайно потужний вибух на центральній вулиці голландського міста. Український націоналістичний рух опинився без свого керівника й засновника якраз напередодні важливих історичних подій, у які недовзі поринула Європа.

Після смерті Євгена Коновальця в Організації розпочалася дискусія щодо того, хто має зайняти місце покійного керівника.

Серед представників Крайового проводу КП ОУН у Західній Україні домінувало переконання: новим лідером повинен стати засуджений до довічного ув'язнення Степан Бандера як людина, яка продемонструвала фанатичну відданість справі визволення України й особисту відвагу. Для цього на території Польщі розпочали підготовку втечі Бандери із в'язниці. Однак цього не схвалили члени ПУН: вони боялися, аби «втеча» не виявилася провокацією польської поліції з метою вбити Бандеру. Одночасно еміграційна частина ОУН в Європі не вважала за можливе обрати лідером націоналістичного руху молодого 29-річного Бандеру, схилившись до кандидатури давнього соратника покійного Євгена Коновальця по корпусу Січових стрільців полковника Андрія Мельника. Постать Мельника натомість не викликала захоплення крайовиків¹, адже ветеран визвольних змагань уже давно відійшов від політичного життя й революційної боротьби, вів приватну практику інженера лісового господарства у маєтках митрополита Андрія Шептицького. Усе ж, не зважаючи на позицію крайового керівництва, спираючись на заяву члена ПУН Ярослава Барановського, що Коновалець залишив усний заповіт, аби у разі його смерті керівником ОУН став Мельник, колишній начальник штабу корпусу Січових стрільців 11 жовтня 1938 р. склав присягу як

Ця людина вбила Євгена Коновальця. Павло Судоплатов

¹ Крайовики — члени ОУН, які боролися на території західноукраїнських земель у складі Польщі, вони підпорядковувалися КЕ. Члени ОУН, які діяли в еміграції, підпорядковувалися ПУН.

провідник ПУН. Лідером Організації його затвердили на Другому (римському) великому зборі ОУН у серпні 1939 р.

Осінь 1938 р. принесла нові випробування та поставила нові завдання. 8 жовтня створюється автономна республіка Карпатської України в складі федеративної Чехословаччини. Поява широкої української автономії за Карпатами викликає вибух ентузіазму серед українців Польщі. У Галичині та на Волині відбуваються масові демонстрації. Тисячі добровольців — членів ОУН нелегально пробираються через кордон, аби допомогти закарпатським братам будувати державність. Згадуючи поведінку українців у Львові в ті дні, Я. Гайвас писав: «Здавалося, що нас небагато у Львові, а оце як почали стягатися в означений час з усіх усюд, вийшли сотні і тисячі. Що за розмаїття людей:

Вони були готові битися за свободу. Листівка. Закарпаття, 1939 р.

перекрій українського Львова, представники всіх верств... Всіх їх пригнало сюди одне бажання: стати в лаву разом з іншими й показати, що ми тут є, що в нас сила. І десь серед цієї маси миттю знайшлися провідники... Площа перед Юром шумить... Тут і там вискакують промовці. В коротких словах, вигуках стала ясна ціль усіх: Закарпаття не дамо! Закарпаття не дамо! — зашуміли всі стоголосом. Маршируємо в місто! Вперед — на малярський консулат!.. Міцні стопи відбивають рішучий і рівний такт на бруці, а зі сотень грудей виривається: “Закарпаття

не дамо! Закарпаття не дамо!”. Ще заки маршуючи колони досягнули будинок університету, появилися відділи поліції. Тяжко озброєні, в шоломах, лиця налиті потом і гнівом, ненавистю. В руках поліції міцно стиснуті приклади гвинтівок і її щораз більше. Спішним кроком, а то й бігом виливаються вони з бічних вулиць, а за ними цокочуть кінські копита вершників... Поліція намагається з усіх сил розірвати суцільні маси демонстрантів, щоб зломити їх ударну силу й не допустити під мадярський консулат... Використовуючи суматоху бою, щораз більші групи прориваються крізь поліційні кордони і розсіяно прямують під консулат. “Закарпаття не дамо! Закарпаття не дамо!” залунало під консулатом... Ціль досягнуто. Демонстрацію відбуто, маси протиставилися поліції боєм і, прорвавшись, таки дійшли до місця призначення... Закарпаття на устах у всіх. Ним жили, хвилювалися і кожний, хто умів і міг, готувалися допомогти».

Південь Карпатської України з містами Ужгород і Мукачєво та стратегічно важливу залізницю т. зв. Віденський арбітраж

Відділ «Карпатської січі» на марші. Реконструкція, 1939 р.

2 листопада 1938 р. передає сусідній Угорщині. Столицю автономії переносять до містечка Хуст. Керівник республіки Августин Волошин 9 листопада оголошує про формування воєнізованої організації оборони Карпатської України — «Карпатська січ». Завдяки напливу добровольців-оунівців «Січ» вдалося перетворити на зародок майбутньої армії. Творцями-організаторами «Карпатської січі» стали провідні члени КЕ ОУН у Західній Україні: Михайло Колодзінський — «Гузар», Зенон Коссак — «Тарнавський», Роман Шухевич — «Щука», Іван Бутковський — «Гуцул», Юрій Лопатинський — «Калина», Олекса Гасин — «Лицар», Осип Карачевський — «Свобода». Уже до кінця 1938 р. чисельний стан «Січі» налічував 6000 бійців, щоправда, погано озброєних, але готових до захисту суверенітету карпатського краю.

14 березня 1939 р. Німеччина окупувала Чехію. Уряд Карпатської України оголосив про повну незалежність і попросив надати Республіці захист, подібно до того, який отримала незалежна Словаччина. Однак у Гітлера були інші плани, а Карпатська Республіка стояла на шляху його зближення з СРСР і не дозволяла повністю втягнути у свою орбіту Будапешт. Тому німецький канцлер цинічно порекомендував Августину Волошину підкоритися угорським військам, які мають зайняти територію Закарпаття. 15 березня 1939 р. 50-тисячна угорська армія перейшла кордон Карпатської України, однак неподалік Хуста на штовхнулася на відчайдушний опір. Користуючись чисельною і технічною перевагою, мадяри протягом тижня повністю розбили відділи «Січі», залишки оборонців маленької української держави відступили на територію Румунії або Словаччини.

Світ із подивом побачив, що молоде покоління українців прагне здобути незалежність для своєї Батьківщини й готове стати до боротьби з поневолювачами навіть за найбільш несприятливих умов. Французька радіостанція у Страсбурзі повідомила 16 березня 1939 р.: «Європа досі недооцінювала карпатських українців. Вони хоч не мають належної кількості зброї

*Вояки «Карпатської січі» очікують на ворога.
Реконструкція, 1939 р.*

і амуніції, по-геройськи захищають у Карпатах свою державність перед величезною угорською навалою. Цим вони поклали доказ своєї державотворчої здібності і полум'яної любові до своєї Батьківщини та відчайдушного завзяття».

Бої за Карпатську Україну завершилися поразкою. І як будь-яка програна боротьба, викликали непорозуміння між членами ОУН із Західної України та керівниками ОУН із Європи. Крайовики звинувачували ПУН у надто слабкій дипломатичній, фінансовій та військовій підтримці молодого української держави, у відсутності чіткого плану дій за несподівано сприятливої для українського державотворення ситуації.

Польське суспільство не приховувало свого задоволення окупацією Закарпаття Угорщиною і встановлення спільного кордону між двома країнами. Зловтіха поляків породила лавину

конфліктів між українською та польською молоддю. Відповіддю влади стали масові арешти українців у березні — квітні 1939 р. Серед ув'язнених було близько 80 керівників ОУН у Західній Україні. Реакцією ж стала більша радикалізація оунівців. Як свідчила польська поліція, влітку у Бережанському, Підгаєцькому та Стрийському повітах «поодинокий поліцейський не може увійти до села». У серпні почалася нова хвиля переслідувань. Розвідоргани радянських прикордонних військ повідомляли, що польська жандармерія здійснює масові арешти: «З 13 до 16 серпня на ділянці навпроти 23-го Прикордонного загону польська жандармерія арештувала до 2000 осіб, головним чином українців, що перебувають у націоналістичних організаціях».

У серпні крайовий керівник ОУН у Західній Україні Володимир Тимчій — «Лопатинський» приступає до формування антипольських партизанських відділів. За його наказом члени Організації ще в липні розпочинають військову підготовку у спеціальних законспірованих таборах у лісистій та гірській місцевості (найчастіше на Поліссі та в Карпатах). Українські дослідники підраховали, що лише протягом серпня військовий вишкіл пройшли щонайменше 967 учасників і симпатиків націоналістичного руху.

На жаль, сьогодні у розпорядженні істориків немає інструкцій В. Тимчія на випадок початку німецько-польської війни, однак спогади окремих учасників ОУН дають змогу стверджувати, що такі вказівки були. Зокрема, у мемуарах йдеться про скоординоване ухилення членами Організації від польської мобілізації, концентрацію у створених у лісових районах партизанських відділах. З наближенням фронту до українських етнічних земель Польщі, за задумом «Лопатинського», підрозділи партизанів мали вийти зі своїх схованок і, захопивши владу на місцях, проголосити відновлення української державності, створити власну адміністрацію, поставивши наступаючу німецьку армію перед «доконаним фактом» існування українських

державних структур. Така поведінка мала стати спробою реалізації теорії «будови держави від першого села», яку ще в 1930-х рр. розробив відомий військовий теоретик ОУН полковник Михайло Колодзінський — «Гузар». Він стверджував, що під час бойових дій активісти Організації мають захоплювати владу у всіх населених пунктах на етнічній українській території і одразу ж оголошувати державність, автоматично перетворюючи опановане село чи місто на територію Української Держави, з існуванням якої змушені будуть рахуватися всі країни-сусіди.